

יורדים למחתרת

סיור במערכת המסתור בחורבת מִדְרָס מזכיר לנו איך התנהלו חייהם של מורדי בר כוכבא ומציע פתרון לסודה של אומת הסטרטאפ

לאן נוסעים? חורבת מדרס

מערכת מסתור גדולה מימי בר כוכבא

מי מאתנו לא שמע את הגננת מזמרת בעליזות בל"ג בעומר על בר כוכבא, איך הוא היה גיבור ואיך הוא קרא לדרור ואיך הוא הראה לרומאים מה זה? רק בסוף גילתה לנו הגננת שהבחור על האריה לא ממש הביס את הרומאים אלא רק המם אותם למשך שלוש שנים וחצי לפני שהם כיסחו אותו, ואתו עוד אלפי יהודים על הדרך. לתוהים איך הצליח בחור שרירי וכריזמטי ככל שיהיה לעמוד איתן מול הצבא הרומי הכביר בין השנים 132 ל-135, נצטט את ההיסטוריון הרומי דיו קסיוס שתיאר בלייב את האירועים:

וכאשר ייסד אדריאנוס עיר חדשה בירושלים במקום העיר שנחרבה וקרא לה בשם איליה קפיטולינה, והקים במקום היכל האלוהים היכל אחר מוקדש ליופיטר, עורר בזה מלחמה כבירה וממושכת. היהודים ... לא העזו

להילחם ברומאים במלחמה מסודרת. אולם הם תפסו את המקומות הטובים ביותר אשר בארץ וביצרו אותם בדרכים מתחת לאדמה ובחומות, למען אשר יוכלו למצוא שם מחסה אם ינוצחו, ולמען הבטיח לעצמם דרכי חיבור נסתרים מתחת לאדמה. הם נהגו לעשות מעל לדרכים התחתיות האלה חורים, למען תת לאוויר ולאור לחדור שמה ("מרד בר-כוכבא בפי היסטוריון רומאי", 'דבר', ה' באב תרצ"ב, 10.8.1932, עמ' 2).

השיטה, כפי שעולה גם ממקורות אחרים, הייתה מלחמת גרילה מתוחכמת שבה הסתתרו הלוחמים בשעות היום במחילות ובמערות והעבירו את הזמן בצחצוח וחרבות ובסיפורי גבורה על בר כוכבא. עם רדת הלילה הם פרצו החוצה והפתיעו את הרומאים בהתקפות משולבות ונועזות. בדיק באמצע חילופי המשמרות בחצות. כדי להיערך לדבר כזה צריך היה

המורדים השתלטו על חללים תת קרקעיים קיימים, סתמו את פתחיהם וחיברו ביניהם במחילות זחילה שיצרו יחד מבוכים תת קרקעיים מדהימים

למצוא מבעוד מועד מרחב בעל מסלע רך ונוח לחציבה שאפשר לארגן בו במהירות חמ"ל תת קרקעי גדול. במכרז זכתה שפלת יהודה היושבת על מסלע קירטון רך ומפנק, עם בונס בדמות חללים תת קרקעיים רבים שכבר חצבו יושבי העיירות והכפרים לצורך מחסנים, מקוואות ובורות מים. המורדים השתלטו על כל המתקנים האלה, סתמו את פתחיהם וחיברו ביניהם במחילות זחילה שיצרו יחד מבוכים תת קרקעיים מדהימים. בכל הטוב הזה שולבו בורות מפתיעים, מלכודות פתאים, פניות חדות

יושבי הארץ הכירו את מערות המסתור מאות שנים, אך רק בסוף שנות השבעים של המאה העשרים הן תוארכו לימי מרד בר כוכבא. מערת כוכים בתל מרשה צילום: Mboesch

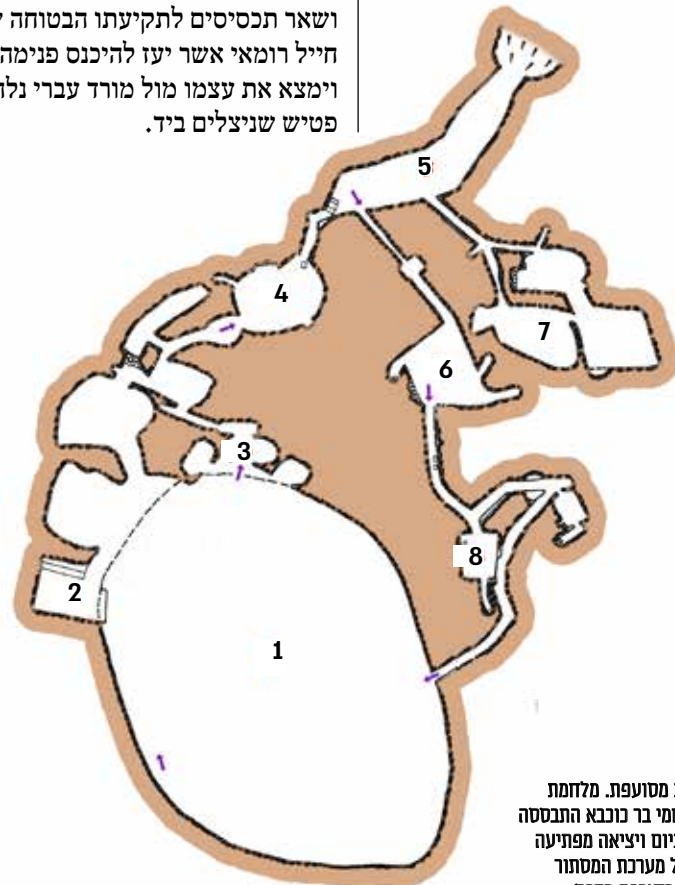
על המשבעות מימי מרד בר כוכבא הופיעו חזית בית המקדש, שולחן לחם הפנים והכיתוב "לְקוֹרַת יְרוּשָׁלַיִם"

ארזתם לבד?

מדריכי בית ספר שדה עפרה התחבטו לפני שנים רבות בשאלה כמה זמן לקח לבר כוכבא ולאנשיו להתכונן למרד, בהתחשב במאמץ המערכתי שהיה כרוך בהתקנת מערכות המסתור. כדי לבדוק את העניין באופן מעשי הם הצטיידו בכלי חציבה אופייניים לתקופה והסתערו על גבעה קירטונית בשפלת יהודה שניאותה לתרום את גופה למדע. התוצאות המפתיעות הראו כי צוות לא גדול של חוצבים הצליח ליצור תוך שעות ספורות מחילת זחילה ברוחב סטנדרטי לעומק של שני מטרים. הניסוי הוכיח כי הכשרת השטח לקראת המרד הייתה מהירה מאוד, במיוחד כשרוב שטחה של מערכת מסתור התבסס על מחסנים ועל מתקנים תת קרקעיים אחרים שכבר היו במקום.

ושאר תכסיסים לתקיעתו הבטוחה של חייל רומאי אשר יעז להיכנס פנימה וימצא את עצמו מול מורד עברי נלהב עם פטיש שניצלים ביד.

מערכת מחילות מסועפת. מלחמת הגרילה של לוחמי בר כוכבא התבססה על הסתתרות ביום ויציאה מפתיעה בלילה. מפה של מערכת המסתור במערה עשירים בחוברת מדד

מערכות מסתור דומות, אם כי במספר נמוך בהרבה, הוכשרו גם בגליל. הגבינה השוויצרית הגדולה הזו הפכה לערים תת קרקעיות עם מאות מערכות מסתור ששימשו את אנשי בר כוכבא ובני משפחותיהם במשך כל שנות המרד. ניצחו או לא ניצחו, עדיין אי אפשר שלא להתפעל מיכולת הארגון המופלאה ומהיכולת לאגור די מזון ומים וגם ליצור מערכת אוורור לימים קשים בלי קרן שמש.

אל ארץ המערות

מערכות המסתור היו ידועות ליושבי הארץ במושך מאות שנים, אך רק לפני כחמישים שנה הן תוארכו על פי המידע ההיסטורי והממצא הארכאולוגי לימי מרד בר כוכבא. הראשונים שהחלו לחפור ולמפות אותן היו חוקרים אירופים במאה ה-19, ורבות מהן נותרו עד ימינו מתחת לפני השטח כשהן מלאות בעפר וחסומות לגמרי. מעטות ממערכות המסתור הושמשו לביקורי קהל באופן בטיחותי, כשהיפה והתיירותית שבהן שוכנת בגן הלאומי בית גוברין בתחומי העיר מְרִשָּׁה. אם חשקה נפשכם לזחול במערה מאתגרת קצת יותר, המעניקה חוויית מרד בלי פילטר, שימו פעמיכם אל חורבות העיר מְדָרְס הסמוכה ליישוב צפרירים שבעמק האלה (בווייז: חורבת מדרס). על הגבעה מצויות מערכות מסתור רבות מימי מרד בר כוכבא, אך המטוילת שבהן היא מערכת שזכתה לכינוי מערה עשירים בפי המרכז לחקר מערות – המלח"ם. הגישה אל המערה ברכב עוברת בכביש אספלט היוצא מכביש 38 מול גבעת משואה והופך בסופו לדרך עפר נגישה עד למגרש חנייה בין העצים. כדי לבקר במערה יש להצטייד בפנס ובמגני ברכיים ולהשאיר את התיקים

בל נשכח שעבור לוחמי בר כוכבא כל העסק היה עניין של חיים או מוות. אז איך באמת הכל נגמר?

למטרות פולחניות עלומות מימי קדם. זה אגב מה שארכאולוגים אומרים על כל חפץ או מתקן משונה שהם לא יודעים להסביר מהו.

הכניסה המקורית לקולומבריום נחסמה מזמן על ידי המורדים, והיא מתהדרת עד ימינו במפולת עפר חסומה. לפיכך יהיה עליכם לפלס את דרככם החוצה במחילה מאתגרת עם זווית עלייה של כמעט תשעים מעלות אשר תוביל אתכם לחדר הבא (6).

שימו לב שמחדר הקולומבריום יוצאות שתי מחילות סמוכות, כך שאם נכנסתם למחילה השנייה תגיעו אמנם למכלול של שלושה חדרים חביבים (7) אבל בהם לא תמצאו ישועה וגם לא את הדרך החוצה. מהחדר שאליו עלייתם בשיפוע החד תוכלו להמשיך במורד בור מוארך אל

לא ברור למה שימשו השקעים בקירות המערות. אחת ההשערות היא שמדובר בשוכן יונים תת קרקעי. קולומבריום בחורבת מדרס
צילום: עודי זרבי, מתוך אתר פיקייקי

ואת הקלאוסטרופוביה ברכב. הכניסה אל מערכת המסתור היא מתוך בור מים ענק שתקרתו התמוטטה (מספר 1 במפה), בור ששימש בעבר את תושבי מדרס עליהם השלום. עץ התאנה הצומח מתוך הבור יסמן לכם את הכניסה למערכת המסתור (3), אבל אל תשכחו להציץ לפני כן במקווה הטהרה משמאל (2) שאותו תזהו על פי המדרגות החצובות באבן. אחרי זחילה קלה מחלל מחסנים קטן אחד למשנהו תגיעו לחדר עגלגל (4) שבחלקו הקדמי שוכבת עדיין דלת אבן רבועה שחסמה פעם את הפתח אל המחילה הבאה. דלתות כאלה נמצאות בשפע בכל מערכת המסתור, והן שימשו את המורדים כאמצעי נעילה במקרה של מתקפת אויב.

המחילה תוביל אתכם בשיפוע קל ומדורג בקצהו לחדר גדול ומוארך שעל קירותיו שקעים מרובעים ומשולשים (5). מקובל לזהות מתקן חצוב כזה בעל שקעים בקירות כקולומבריום – שובך יונים תת קרקעי. שם זה נגזר מהמלה הלטינית קולומבה שמשמעותה יונה. מאות מתקני קולומבריום התגלו בכל המזרח התיכון, וההשערה היא שהשקעים נועדו לפתות את היונים להטיל בהם את ביציהן, לשמחתו של בעל הבית הרעב.

תיאוריה מעניינת אחרת גורסת כי חדרי השקעים לא שימשו כלל ליונים אלא להצבת כדי אפר של מתים בתרבויות שבהן נהגו לשרוף גופות. האקדמיה ללשון העברית נמנעה באלגנטיות מלהכריע במחלוקת חכמים זו, ולכן בחרה לקולומבריום את השם העברי האניגמטי 'קִבְר שׁוֹכְכִים' שכמו תחדישים אחרים של האקדמיה ללשון אינו משתמש בו.

על פי תיאוריה שלישית הקולומבריום לא שימש כלל ליונים או למתים אלא

אם תוצאות המרד היו קשות, למה מתעקשות גננותינו המסורות לשיר על בר כוכבא שהיה גיבור ושקרא לדרור?

מפלס של מחילה נמוכה יותר. למי שמיצה בשלב זה, במחילה, את המחילות והוא כבר משתוקק לאוויר צח ולקפה, נגלה שיש פתח יציאה סודי דרך החדר המרובע שבהמשך המחילה (8) אל בור המים הענק שבו התחלתם. המתמידים האמיצים ימשיכו במחילה אחרונה ושוחקת ברכיים שתיקה אתכם בבטחה לסולם ברזל קטן, שבעזרתו תרדו אל הבור הענק לקול תשואות רמות והבזקי מצלמות. חובבי האקסטרים מוזמנים לעבור את המסע כולו בשנית, אך שימו לב שהתנועה היא חד סטרית בלבד כדי למנוע היתקלויות עצבניות של קבוצות זוחלים בחללים הפצפופים של מערכת המסתור.

הטיול של המורדים

בעודנו מבלים בדיסנילנד המקומי כל נשכח שעבור לוחמי בר כוכבא כל העסק היה עניין של חיים או מוות. הם בילו המון זמן שם מתחת לאדמה והאמינו שינצחו במלחמה כל עוד האויב אינו מצליח להכריע אותם. אז איך באמת הכל נגמר? אחרי שספגו אבדות כבדות מדי לילה, ואחרי ניסיונות פריצה כושלים, הבינו הרומאים שכל ניסיון לחדור אל המחילות ולהתעמת שם עם היהודים הוא מסלול חד כיווני לגיהנום. הם אמנם חשפו חלק מהפתחים, אבל הבינו כי הגיעו רק לקצה קן הנמלים הרוחש חיים שם למטה. לקח להם די הרבה זמן לחשוב מחוץ לקופסה ולגבש את הרעיון שהביא בסופו של דבר לחיסול המרד – חסימת

היציאות והפרכת עשן סמיך דרך הפתחים שנחשפו. מי מהמורדים שלא נחנק למוות בתוך המחילות, מצא את מותו באופן עוד פחות מלבב בחרב הרומאים כשברח החוצה בפרץ שיעולים. תוצאות המרד היו הרות אסון. לא רק שהרומאים לא גורשו מארצנו ושהמקדש ההרוס לא שוקם, אלא שהטבח ביהודי ארץ ישראל כעונש על המרד גבר על האבדות בנפש במרד הגדול שקדם לו, ונוכחותנו במזרח התיכון הועמדה בסכנה של ממש. אם אלה היו התוצאות, למה מתעקשות גננותינו המסורות לשיר על בר כוכבא שהיה גיבור ושקרא לדרור? ייתכן שזה בגלל שכוחנו ביכולת שלנו להתמקד בגבורה ולא בכישלון, כלומר דווקא בדרך ופחות בתוצאה. בר כוכבא נכשל, אבל הוא גם שלהב את רוח האומה הנכאה והפיח תקווה ונחישות בעם הנצח שכידוע לא מפתח מדרך ארוכה. בעולם הטכנולוגיה, שבו תשעה מכל עשרה מיזמי סטארט אפ בעולם נכשלים, יפה שיש לנו אורך רוח של אומת סטארט אפ סבלנית, ושנאחזו רואים בהתרסקות חלק בלתי נמנע מהצלחה שעוד תבוא. הרומאים אולי ניצחו אותנו, אבל אלפיים שנה אחר כך הילדים שלנו עדיין זוחלים כאן בטיול מערות של גיבורים. □

תמר הירדני מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר, מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן צבי, חוקרת ירושלים וסופרת

מודיעין שלום

■ איפה לאכול

בוגרים

שדרות מלכי ישראל 178,
קרית גת
כשר, בשרי, 08-8600609

ג'פּו

דפנה 1, צור הדסה
כשר, חלבי, 02-5889499

■ עוד באזור

גן לאומי בית גוברין

כניסה בתשלום, 08-6811020

מוזאון הטבע התנ"כי

רחוב החושן, הרטוב
כניסה בתשלום, 073-2131662

בית מורשת משטרת ישראל

שדרות וירג'יניה 1, אזור תעשייה
בית שמש מערב
כניסה חופשית, 02-5788263

בר כוכבא אמנם נכשל, אך זכרו כגיבור לאומי נצור בתודעה היהודית עד ימינו. בר כוכבא על בול שעיצב אשר קלדרון בסדרת גיבורי ישראל, 1961